

DR ROBERT HUTERSKI

PIENIĄDZ I BANKI - NOTATKI

(19.02.2012)

1. POWSTANIE PIENIĄDZA I BANKÓW CENTRALNYCH

- **pieniądz** pojawił się i rozwinął głównie ze względu na odczuwaną przez ludzkość potrzebę uproszczenia wymiany towarowej:
 - towarzyszyły temu także powody religijne (pieniądz ofiarny, „kultowy”) oraz społeczne i psychologiczne (tezauryzacja – gromadzenie majątku przez zapobiegliwość oraz z potrzeby jego posiadania i okazywania);
- za **wynalazców pieniądza** uznaje się Sumerów, którzy żyli w Mezopotamii w latach 3100-1955 p.n.e.:
 - Sumerowie wynaleźli również pismo klinowe i dwunastkowy, nieskończony system liczenia, których znajomość znacznie zwiększyła użyteczność pieniądza,
 - ich pieniądz miał charakter jednostek obrachunkowych a nie obiegowy, gdyż złoto i srebro było przechowywane u kapłanów, którzy ustalali ceny w jednostkach tych metali i wydawali potwierdzenia rozliczeń transakcji na glinianych tabliczkach;
- **pieniądz towarowy** pojawił się w Babilonie (państwie, które wchłonęło ziemie Sumerów, 2000-1500 p.n.e.) w formie złotej kaczki o określonej wadze:
 - podobną rolę spełniały potem w Afryce kły słoniowe, skóry zwierzęce i płytki soli, a u Rzymian i Słowian - bydło;
- bardziej rozwiniętą formą pieniądza były zunifikowane sztuki metali, zwłaszcza szlachetnych (np. sztuki żelaza w Sparcie za Likurga w IX w. p.n.e., czy sztuki srebra – szekle u Żydów czasów Jeremiasza, 650 p.n.e.-?);
- rozwój **monety kruszcowej** jest wiązany z lidyjskim królem Krezusem (?-546 p.n.e.), który odciskiem swej pieczęci gwarantował jakość złota i srebra w płytkach metali (około 560 roku p.n.e.);
- Egipt, Babilonia, Grecja i Rzym to głównie proste operacje bankowe wypożyczania (głównie przez kapłanów) złota i srebra zdeponowanego w świątyniach;
- dla powstania **banków centralnych** istotne znaczenie miało pojawienie się **pieniądza papierowego**:
 - wynaleziony najprawdopodobniej w Chinach już w XIX wieku p.n.e.,
 - w Europie wykształcił się niezależnie z zaświadczeń wydawanych przez starożytnych Greków zawodowo trudniących się wymianą pieniędzy, potwierdzających zdeponowanie u nich złotych monet;
- banco - stół, banca - ławka - średniowieczni **wekslarze** i złotnicy;
- we Włoszech XIII wieku, gdzie każde ówczesne miasto-państwo emitowało własną walutę, zaświadczenia takie przekształciły się w **listy zamienne**:
 - kupcy, po złożeniu odpowiedniego depozytu w kruszcu, mogli otrzymać od swojego „bankiera” dokument, który był skierowany do współpracujących z nim „bankierów” z innych miast, i który mogli zamienić na odpowiednią walutę,
 - pozwalało to uniknąć niewygody i niebezpieczeństw posługiwania się wieloma walutami w monetach kruszczowych;
- **najstarsze banki**:
 - Casa di San Giorgio w Genui, 1586,
 - Banco di Rialto w Wenecji, 1587,
 - Banco di San Ambrosio w Mediolanie, 1593,
 - Bank Amsterdamski, 1609,
 - Bank Hamburski, 1619,
 - Bank Rotterdamski, 1653,

- głównie pośredniczyły w płatnościach między kupcami, przenosząc depozyty z konta na konto - większa skala kredytowania dopiero od II poł. XVII w.

- z listów zamiennych rozwinęły się **kwity depozytowe** banków włoskich:
 - w odróżnieniu od greckiego pierwowzoru, zaczęły one powszechniej krążyć z rąk do rąk, głównie między kupcami (XVII/XVIII w.),
 - w Anglii podobną rolę odgrywały kwity depozytowe złotników, którzy z czasem licznie zasiliли szeregi bankierów;
- **rozwój stosunków towarowo-pieniężnych** powodował wzrost zapotrzebowania na pieniądź - kwity coraz powszechniej akceptowane;
- po pewnym czasie kwity przestały być ściśle związane z wkładami w kruszcu, które pierwotnie dokumentowały, i stały się **notami bankowymi** (banknotami) zawierającymi przyrzeczenie bankiera zamiany danej noty na kruszec okazicielowi:
 - w wielu krajach Europy bankierzy rozwinęli proceder emitowania banknotów o wartości znacznie przekraczającej wartość zdeponowanego u nich złota i srebra,
 - zakładano, że wielu klientów i tak nie upomni się przez dłuższy czas o kruszec, swobodnie dokonując rozliczeń banknotami (reguła osadu we wkładach);
- **zaufanie** do banknotów różnych banków nie było stabilne:
 - pojawiające się coraz częściej **paniki bankowe**, wynikające z braku ograniczeń emisji takiego pieniądza, zmusiły wiele rządów do ograniczenia przywileju emisyjnego do grupy kilku, a z czasem nawet do jednego banku i poddania go kontroli państwa;
- w ten sposób zrodziły się **banki emisyjne**, które z czasem zaczęły spełniać coraz więcej zadań na rzecz całego systemu bankowego (np. nadzór bankowy), gospodarki (wyznaczanie stóp procentowych) i państwa (obsługa budżetu i zarządzanie rezerwami walutowymi), stając się znanymi dziś **bankami centralnymi**;
- banknoty a **bilety skarbowe** (asygnaty) - rewolucja francuska, wojna francusko-pruska, wojna secesyjna, wojna krymska - namiastka pieniądza, dopóki ich emisja w rozsądnych ilościach.

Pierwsze banki emisyjne:

- Bank Szwecji, 1668 (z banku prywatnego w państwowy),
 - Bank Anglii, 1694, zbieg z wprowadzeniem ustroju parlamentarnego i Karty Praw, (utworzony przez parlament jako spółka akcyjna, monopol emisyjny od 1833, upaństwowiony w marcu 1946 r.),
 - Bank Francji, 1800 - dziedzictwo Wielkiej Rewolucji (przywilej emisyjny w Paryżu od 1803, a w całej Francji od 1848),
 - Bank Holandii, 1814 (ze zbankrutowanego Banku Amsterdamskiego),
 - Narodowy Bank Austrii, 1817,
 - Bank Norweski, 1818,
 - Narodowy Bank Danii, 1818
 - Bank Polski, 1828 (jako bank państwowy, w 1885 przekształcony w kantor Banku Państwa Rosyjskiego),
 - Bank Belgii, 1850 i Bank Hiszpanii, 1856 - spółki akcyjne z publicznej subskrypcji pod wpływem państwa,
 - Bank Państwa Rosyjskiego, 1860 (państwowy pod ścisłym nadzorem Ministerstwa Skarbu), reformy cara Aleksandra II
 - Niemiecki Bank Rzeszy, 1875 (pierwsza spółka państwowo-prywatna) - 33 landowe banki emisyjne,
 - Bank Japonii, 1882 (spółka akcyjna ściśle zarządzana przez państwo), zerwanie z izolacjonizmem i reformy dynastii Meiji;
- System Rezerwy Federalnej, 1913 - pierwszy nowoczesny bank centralny:

- każdy z 48 stanów miał przywilej emisyjny, kryzys 1907 spowodował powołanie Narodowej Komisji Monetarnej w 1908, która przygotowała założenia nowego ładu pieniężnego,
- główny cel to elastyczność podaży pieniądza i ułatwianie dyskonta weksli skarbowych, by nie dopuścić do kryzysów nadprodukcji i recesji, a zarazem nadmiernych zmian cen i siły nabywczej pieniądza;
- Bank Rozrachunków Międzynarodowych w Bazylei, 1930:
 - spółka akcyjna banków centralnych Europy i Ameryki Północnej;
- Wielki Kryzys z lat 1929-1933 przyczynił się do odstąpienia od gospodarczej doktryny liberalizmu na rzecz interwencjonizmu państwowego:
 - banki centralne stały się współodpowiedzialne nie tylko za stabilność cen, ale także za pełne zatrudnienie, wykorzystanie zasobów, pobudzanie i utrzymywanie wzrostu gospodarczego, zapewnienie równowagi bilansu płatniczego;
- system z Bretton Woods, 1944-1973:
 - proces globalizacji i instrumentalizacji finansów;
- Europejski System Monetarny, 1979 i Europejska Unia Monetarna (Unia Gospodarcza i Walutowa - 1999) doprowadziły do powstania Europejskiego Banku Centralnego.

2. EURO - INSTYTUCJONALNE PODSTAWY WSPÓLNEJ WALUTY EUROPEJSKIEJ

System z Bretton Woods - w lipcu 1944 roku, podczas Konferencji Walutowej i Finansowej Narodów Zjednoczonych w miejscowości Bretton Woods w Stanach Zjednoczonych, podjęto próbę przygotowania światowego systemu finansowego dla powojennej rzeczywistości.

- ◆ Spróbowano wtedy zbudować nowy system walutowy oraz powołano do życia Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW) i Bank Światowy.
- ◆ System polegał na wprowadzeniu bezpośredniej wymiany na złoto jedynie dolara amerykańskiego. Inne waluty systemu były wymieniane na dolara według kursu, którego dopuszczalne odchylenie wynosiło tylko $\pm 1\%$. Państwa mogły stabilizować kurs swojej waluty przez zaciąganie pożyczek w MFW, a wymiana dolarów na złoto była możliwa tylko wtedy, gdy bank centralny danego państwa członkowskiego MFW zgłaszał potrzebę wymiany amerykańskiemu Systemowi Rezerwy Federalnej. Taki system walutowy jest określany mianem dewizowo-złotego, a kurs walutowy ma charakter kursu stałego.
- ◆ Problemy Stanów Zjednoczonych z deficytem budżetowym spowodowały zawieszenie wymienialności dolara na złoto w listopadzie 1971 roku. Ostateczny upadek systemu z Bretton Woods w marcu 1973 roku wynikał przede wszystkim z jego braku elastyczności wobec zmieniających się potrzeb wymiany międzynarodowej, choć w okresie swej świetności przyczynił się on znacząco do ekspansji handlu światowego. Wśród innych, pośrednich przyczyn załamania się systemu wymienia się wojnę w Wietnamie i kryzys paliwowy.

ERM (Exchange Rate Mechanism) - Mechanizm Kursów Walutowych - program, w ramach którego kraje członkowskie Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej zgodziły się utrzymywać parytet kursów wymiany ich walut. Ustanowiono granice dopuszczalnych wahań kursów dla każdej pary walut. Jeśli zmiana kursu walutowego zbliżała się do górnej lub dolnej granicy, banki centralne danych dwóch krajów interweniowały na rynku by zapewnić, że ustalony limit wahań nie zostanie przekroczony.

- ◆ ERM został stworzony w 1979 roku umową między Belgią, Francją, Republiką Federalną Niemiec, Luksemburgiem, Holandią i Danią o ograniczeniu wahań bilateralnych kursów wymiany między ich walutami do $\pm 2,25\%$. Włochy, które także były członkiem mechanizmu, nie stosowały się do limitu $\pm 2,25\%$ aż do 1990 roku. Hiszpania przyłączyła się do ERM w 1989 roku, Wielka Brytania w 1990 roku, a Portugalia w 1992 roku. Każde z tych państw zgodziło się na ograniczenie wahań kursów swojej waluty względem kursów walut innych członków ERM tylko do 6%.
- ◆ Kłopoty ERM w 1992 roku, które doprowadziły do zachwiania całego Europejskiego Systemu Monetarnego (EMS) wymusiły zwiększenie dopuszczalnych granic wahań kursów walut do $\pm 15\%$. Pozwoliło to na ustabilizowanie EMS i przystąpienie do tworzenia wspólnej waluty europejskiej.

EMS (European Monetary System) - Europejski System Walutowy - porozumienie, na mocy którego większość krajów Unii Europejskiej powiązała swoje waluty, by zapobiec zbyt dużym ich wzajemnym fluktuacjom.

- ◆ System został zorganizowany w 1979 roku dla stabilizowania kursów walutowych i przeciwdziałania inflacji w krajach członkowskich. Składał się on z Europejskiej Jednostki Walutowej - **ECU** (European Currency Unit), Mechanizmu Kursów Walutowych - ERM (Exchange Rate Mechanism), systemu interwencyjnego i kredytowego banków centralnych oraz z Europejskiego Funduszu Współpracy Walutowej. Stanowiąca przygotowanie do wspólnej waluty europejskiej, ECU była jednostką waluty rozrachunkowej opartej o waluty państw uczestniczących w EMS, mającą wspierać wymianę międzynarodową w ramach Unii Europejskiej.
- ◆ Okresowe dostosowania podnosiły wartość silnych walut i obniżały słabych, jednak po 1986 roku zaczęto wykorzystywać zmiany w stopach procentowych poszczególnych krajów dla utrzymania wahań kursów w wąskim przedziale.
- ◆ We wczesnych latach dziewięćdziesiątych, system znalazł się pod presją coraz bardziej zróżnicowanej polityki i sytuacji gospodarczej poszczególnych państw członkowskich. Wielka Brytania i Włochy wycofały się z ERM w 1992 roku, a w 1993 roku dopuszczalny zakres fluktuacji walut względem siebie został powiększony. Grecja nie uczestniczyła w ERM, a Austria, Finlandia i Szwecja początkowo nie przystąpiły do niego, gdy w 1995 roku weszły do Unii Europejskiej.
- ◆ Termin „Europejski System Monetarny” nadal bywa używany na określenie całego mechanizmu walutowego, w którego skład wchodzi system euro i ERM2. Precyzyjniej jest go określać mianem „EMS2”, gdyż sam skrót EMS może się odnosić do zespołu regulacji tworzących ECU oraz ustanawiających pierwotny Mechanizm Kursów Walutowych, które funkcjonowały przed wprowadzeniem euro.

Traktat z Maastricht - podpisany 7 lutego 1992 roku przez dwanaście państw członkowskich Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej, powołał do życia w jej miejsce Unię Europejską, jako instytucjonalne przygotowanie do następnego etapu wszechstronnej integracji ekonomicznej, politycznej i społecznej w Europie.

- ◆ Do Traktatu jest dołączony Protokół w sprawie Statutu Europejskiego Systemu Banków Centralnych i Europejskiego Banku Centralnego stanowiący instytucjonalne ramy dla wspólnej waluty europejskiej.
- ◆ Z Traktatu wynikają również tzw. **kryteria zbieżności** (konwergencji), które muszą spełnić państwa członkowskie Unii Europejskiej, by dołączyć do strefy wspólnej waluty europejskiej. Deficyt budżetowy w takim państwie nie powinien przekraczać 3% produktu krajowego brutto a dług publiczny - 60% produktu krajowego brutto. Oprócz tego, poziom inflacji w takim państwie musi być nie wyższy niż o 1,5 punktu procentowego, a poziom długoterminowych stóp procentowych nie wyższy niż o 2 punkty procentowe od tych, jakie średnio reprezentują trzy kraje członkowskie o największej stabilności cen (najniższej inflacji). Kraj aspirujący do strefy euro musi przez dwa lata przed terminem przyjęcia euro spełniać dodatkowo kryterium stabilności kursowej, czyli waluta tego kraju nie może być zdewaluowana lub zrewaluowana, a jej odchylenia kursowe nie mogą przekraczać +/- 15%.
- ◆ Spełnienie tych kryteriów nie jest możliwe bez prawidłowego funkcjonowania banku centralnego jako strażnika pieniądza w danym państwie.

EMU (Economic and Monetary Union, European Monetary Union) – Europejska Unia Monetarna, składowa Unii Gospodarczej i Walutowej, została faktycznie wprowadzona z dniem 1 stycznia 1999 roku.

- ♦ Jedenaście krajów Unii Europejskiej przyjęło zamrożenie kursów wymiany swoich walut narodowych względem wspólnej waluty euro oraz zrzekło się prawa dodatkowej emisji pieniądza na rzecz Europejskiego Banku Centralnego z siedzibą we Frankfurcie nad Menem. Z tą datą zaczęła funkcjonować wspólna waluta euro, ale tylko w formie bezgotówkowej.
- ♦ Od 1 stycznia 2002 roku euro zastąpiło będące w obiegu banknoty i monety walut narodowych.
- ♦ Jedenaście państw, które od początku przystąpiły do Unii to Niemcy, Francja, Włochy, Hiszpania, Holandia, Belgia, Finlandia, Portugalia, Austria, Irlandia oraz Luksemburg. Grecja dołączyła do strefy euro w 2001 roku, kiedy to zaczęła spełniać wymagane kryteria, a Wielka Brytania, Szwecja i Dania odłożyły decyzję o przyjęciu euro. Dołączały kolejne kraje: Słowenia, Malta i Cypr, a po wejściu Słowacji i Estonii strefa euro liczy 17 państw.

ERM2 (Exchange Rate Mechanism) - Mechanizm Kursów Walutowych 2 - od 1999 roku, w związku z wprowadzeniem **euro**, jedenaście walut Unii Europejskiej ma względem siebie kursy sztywne, czyli żadne wahania nie mogą mieć miejsca, a waluty krajów strefy euro stały się w zasadzie lokalnymi formami wspólnej waluty.

- ♦ Mechanizm określany mianem ERM2, służy kształtowaniu kursów walutowych między krajami Unii Europejskiej, które nie weszły do Europejskiej Unii Monetarniej od początku. Uczestnictwo w ERM2 jest dobrowolne, jednakże państwo chcące przyłączyć się do Europejskiej Unii Monetarniej musi przedtem należeć do ERM2 przynajmniej przez dwa lata.
- ♦ W ERM2 euro zastąpiło markę niemiecką w roli waluty-kotwicy, utrzymano 15% granice wahań, a Europejski Bank Centralny może przychodzić z pomocą walutom, które znalazły się pod presją spekulacyjną.

3. INSTRUMENTY BANKU CENTRALNEGO

- pośrednie - oddziaływanie na czynniki popytowo - podażowe na rynkach finansowych, kreowaną przez ten rynek płynność oraz cenę pieniądza, tj. wysokość stóp procentowych:
 - operacje otwartego rynku,
 - operacje na papierach wartościowych emitowanych przez banki centralne,
 - interwencje na rynku walutowym,
 - rezerwy obowiązkowe i depozyty specjalne - na pograniczu instrumentów bezpośrednich i pośrednich,
- bezpośrednie - oddziaływanie na podaż pieniądza i kredytu oraz poziom stóp procentowych poprzez odgórne narzucanie ograniczeń i zakazów:
 - pułapy kredytowe,
 - wymagania co do płynności,
 - wymagania co do struktury aktywów i pasywów,
 - kredyt refinansowy i jego pochodne,
- perswazja moralna - nieformalne ustne sugestie, naciski,
- kryterium doboru instrumentów finansowych - adekwatność, elastyczność, efektywność - zależy od konkretnych warunków gospodarczych,

4. POMIAR PIENIĄDZA

W bankowości można wyróżnić dwa zasadnicze podejścia do pomiaru pieniądza.

- ♦ **podejście transakcyjne** - istotą pieniądza jest tylko i tylko to, co w sposób powszechny, nieodwołalny i natychmiastowy może być wykorzystane jako środek płatniczy przy zakupie towarów i usług. Podkreśla się, że to właśnie jest zasadnicza różnica między pieniądzem a innymi aktywami finansowymi.
- ♦ **podejście płynnościowe** - wychodzi z założenia, że różne aktywa mogą spełniać funkcje pieniądza, jeśli charakteryzują się odpowiednią płynnością. Największą płynnością odznacza się gotówka i depozyty a'vista, nieco mniejszą - depozyty terminowe, mniejszą - bony skarbowe i obligacje, jeszcze mniejszą - inne papiery wartościowe, najmniejszą zaś - tzw. aktywa niefinansowe (samochody, domy, grunty itp.).

Podejście płynnościowe jest podstawą stosowanej w bankowości kategoryzacji pieniądza, w której występują następujące agregaty pieniężne:

- ♦ Agregat pieniężny **M0**, czyli pieniądz banku centralnego (zwany również bazą monetarną oraz pieniądzem wielkiej mocy).
 - M0 obejmuje gotówkę (banknoty i monety) w obiegu oraz środki pieniężne na rachunkach banków komercyjnych w banku centralnym (tzw. pieniądz rezerwowy lub rezerwy pieniężne banków, w skład których wchodzi zarówno rezerwy obowiązkowe, jak i rezerwy dobrowolne).
 - Cechą agregatu M0 jest to, iż bank centralny może w sposób bezpośredni kształtować jego wielkość;
- ♦ Agregat pieniężny **M1**, czyli pieniądz transakcyjny, którego cechą jest możliwość natychmiastowego wykorzystania dla dokonania transakcji i realizowania płatności za towary i usługi, dokonywania transferów pieniężnych itp.
 - M1 obejmuje wartość banknotów i monet znajdujących się w obiegu oraz stan środków pieniężnych ludności i podmiotów gospodarczych na rachunkach typu a'vista, rachunkach bieżących, rachunkach czekowych itp., czyli takich, na podstawie których można wystawiać чеки, dokonywać przelewów itp., w celu natychmiastowego realizowania płatności.
 - Jest to agregat pieniężny odznaczający się najwyższym stopniem płynności wśród stosowanych agregatów pieniężnych, obejmujących aktywa finansowe będące w posiadaniu ludności i podmiotów gospodarczych;
- ♦ Agregat pieniężny **M2**, czyli wielkość agregatu M1 powiększonego o depozyty krótkoterminowe oraz stan środków na rachunkach oszczędnościowych, a także inne instrumenty finansowe, np. weksle, bony pieniężne o charakterze krótkoterminowym. Płynność środków finansowych obejmowanych tą kategorią pieniądza jest mniejsza aniżeli w odniesieniu do M1;
- ♦ Agregat pieniężny **M3**, jest to tzw. szeroka kategoria pieniądza, obejmująca wielkość M2 plus depozyty, obligacje i inne papiery wartościowe średnio- i długoterminowe, które spełniają kryteria zakwalifikowania do "pieniądza". Jest to najmniej "płynna" kategoria pieniądza.

Poszczególne państwa różnią się między sobą kryteriami kwalifikowania konkretnych instrumentów depozytowych do przedstawionych wyżej agregatów pieniężnych. W niektórych z państw występują jeszcze szersze agregaty pieniężne, a mianowicie **M4**, bądź pod nazwą L (Liquidity). Na przykład w Stanach Zjednoczonych L obliczane jest jako M3 plus inne aktywa płynne, takie jak terminowe eurodolary, będące w posiadaniu obywateli USA rezydujących za granicą, akcepty bankowe, papiery handlowe i pozostałe płynne walory.

Wraz z rozwojem instrumentów i rynków finansowych następuje **stały rozwój definicji pieniądza**, co nie ułatwia ani pomiaru zjawisk pieniężnych, ani nawet pełnej ich identyfikacji. Okoliczność ta rzutuje również na skuteczność polityki pieniężnej. Od niedawna banki centralne posługują się w swej działalności **kilkoma kategoriami** pieniądza uznając, że badanie każdej z kategorii M1, M2, M3 dostarcza informacji na temat istotnych, szczególnych aspektów rozwoju sytuacji gospodarczej kraju. Natomiast **dla celów prezentacyjnych z reguły stosowane było M2** (poza Wielką Brytanią, gdzie wykorzystywano M3), jako najbardziej "komunikatywne" w anonsowaniu społeczeństwu ilościowych celów polityki pieniężnej. Polska od 2002 roku stosuje M3, ale podawane są również informacje o M1 i M2.

<p>Agregat M_0 – baza monetarna</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rezerwy obowiązkowe banków komercyjnych 2. Rezerwy nadwyżkowe banków komercyjnych 3. Obieg pieniądza gotówkowego
<p>Agregat M_1</p>	<p>Baza monetarna + depozyty na żądanie w bankach komercyjnych</p>
<p>Agregat M_2</p>	<p>M_1 + depozyty krótkoterminowe w bankach komercyjnych</p>
<p>Agregat M_3</p>	<p>M_2 + depozyty średnio- i długoterminowe w bankach komercyjnych</p>
<p>Agregat ogólnej płynności gospodarki $L (M_4)$</p>	<p>M_3 + papiery wartościowe i dokumenty handlowe</p>